

УДК 7.071.1:76(477.86) «XVIII/XIX»

Максимлюк І. В.

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ТВОРЧІСТЬ ПРИКАРПАТСЬКИХ ГРАФІКІВ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У ВИДАВНИЧІЙ ГАЛУЗІ

Максимлюк І. В. *Творчість прикарпатських графіків кінця ХІХ — початку ХХ століття у видавничій галузі.* У статті розглянуто особливості книжкової графіки на теренах Прикарпатського краю кінця ХІХ — початку ХХ століття. Виокремлено провідних художників-графіків, які працювали у видавничій галузі. Виявлено поєднання загальноєвропейських мистецьких тенденцій і національних особливостей художнього процесу в графіці, розкрито вплив європейської культури на стилістику творів прикарпатських митців, проаналізовано виразальні засоби, техніки, стильові особливості найхарактерніших робіт вказаного періоду. Охарактеризовано основні завдання, які вирішували художники-графіки в роботі над ілюстраціями до літературних творів. Визначено роль ілюстрованої лістики в розвитку загальнокультурного процесу в Україні. У статті порушується проблема формотворчих процесів у творчості художників-графіків, які працювали у видавничій галузі на Івано-Франківщині. Визначено творчий внесок прикарпатських графіків кінця ХІХ — початку ХХ століття у мистецтво української книги.

Ключові слова: книжкова графіка, ілюстрація, лістівка, видавництво, карикатура, плакат.

Максимлюк І. В. *Творчество прикарпатских графиков конца XIX — начала XX века в издательской отрасли.* В статье рассмотрены особенности книжной графики на Прикарпатье конца XIX — начала XX века. Определены ведущие художники-графики, которые работали в издательской отрасли. Раскрыто сочетание общеевропейских художественных тенденций и национальных особенностей художественного процесса в графике, влияние европейской культуры на стилистику произведений прикарпатских художников, проанализированы выразительные средства, техники, стилевые особенности характерных работ указанного периода. Охарактеризованы основные задания, которые ставили перед собой художники-графики в работе над иллюстрациями к литературным произведениям. Определена роль иллюстрированной открытки в развитии общекультурного процесса в Украине. В статье поднимается проблема про-

цессов формообразования в творчестве художников-графиков, которые работали в издательской отрасли на Ивано-Франковщине. Определен творческий вклад прикарпатских графиков конца XIX — начала XX века в искусство украинской книги.

Ключевые слова: книжная графика, иллюстрация, открытка, издательство, карикатура, плакат.

Maksymliuk I. *Oeuvre of Precarpathian Graphic Artists of late XIX — early XX century in the publishing industry.*

Timeliness of the topic. Recently there has been an interest increase in in-depth study of the Precarpathian graphic artists in the publishing industry as an integral part of the national artistic heritage that includes important cognitive and aesthetic material to be used and applied in modern designers practice.

Objectives. Our aim is to study the works of leading Precarpathian graphic artists in the publishing industry at the turn of the XIX — XX centuries, to identify their creative contribution to the art of a Ukrainian book.

Methods. The historical approach is in the basis of the research. We also use a stylistically-formal analysis and a comparative research method.

The article deals with the problem of formative processes in the works of graphic artists who worked in Ivano-Frankivsk publishing industry. Graphic art gained particular interest of scholars in the early twentieth century, under the influence of new outlooks and prevailing ideas of Art Nouveau. Masters, who accepted the laws of this new style, treated graphics as an art industry, which has rich possibilities of the plastic language, is able to actualize greater conditionality towards imaginative solutions, and to realize the desired synthesis of art and life. The beginning of the twentieth century is the heyday of book and magazine covers, which shows the influence of European Secession experience on Ukrainian art culture though periodicals of the time. In Ukraine at the turn of the nineteenth and twentieth centuries this process was accompanied by active growth of the national cultural movement, the spread of new symbolism and Art Nouveau ideas in art. Art Nouveau and Symbolism significantly affected Ukrainian graphics of the early twentieth century due to their spread through magazines, book publishing, artistic posters. The new style changed the cultural atmosphere of big cities and created a new context that made possible the development of avant-garde trends. During this period the art of book and bookplates design, newspaper and magazine graphics, posters was risen on a high quality level. The image of the book was determined not by the artwork but by the cover, initials, fonts, and even the synthesis of all the elements of ornaments. By virtue of graphic artists all the editions — books, magazines, newspapers, and posters — got artistic and aesthetic integrity, and some issues in their artistic qualities corresponded best European graphic culture models.

Among the artists who worked in this period, there were a lot of masters who differed in creative style. Galician artists are known to the general public throughout Ukraine. They are Yaroslav Pstrak, Osip Sorokhitei, Yulian Pankevych, Gnat Koltsuniak, and their creative achievements were crucial for the establishment of Western standards of book graphics. The works of Jaroslav Pstrak are determined by exquisite colors and shades. Each character has its own nature, gestures,

expressive silhouette. Yulian Pankevych worked in book graphics creating covers, illustrations, vignettes. His unchangeable aim was to provide Ukrainian book with national character and democratic orientation. Gnat Koltsuniak's work is inherent to decorative ornamentation love. The artist was interested in book and applied graphics; he designed murals, theatrical scenery, styled Ukrainian folk art motifs in the spirit of Secession. Osip Sorokhtei is known as a master of pictorial caricature. His works have their own character, original style, expression, inner explosive energy.

The results of the study. *The influence of European culture on Precarpathian masters' style is revealed, expression means, techniques, most characteristic style features of the specified period are analyzed. Precarpathian graphic artists' creative contribution in the art of Ukrainian book of the late XIX — early XX century is determined. We point out leading graphic artists who worked in the publishing industry. Basic tasks solved by graphic artists while working on literary work illustrations are characterized. The role of illustrated leaflets in general cultural development process of Ukraine is determined.*

Conclusions. *Works of Precarpathian graphic artists of late XIX — early XX century show the artistic process as a combination of common European artistic trends and national peculiarities. Precarpathian graphic artists of the late XIX — early XX century were ardent supporters of the revival of Ukrainian national culture. The artists firstly strived for realism, true reproduction of a character. Along with the realistic trends, avant-garde movements were also wide-spread in Western Europe that influenced the work of Ukrainian artists, enriching it formally. However, most respected artists in Galicia tended to realistic moods, aiming to work on the themes of life and ways of life of their people, customs, traditions, comprehensively reflected the beauty of Carpathian nature, addressed to Hutsul topics. Portrait, household, historic and landscape genres, religious and socio-political themes dominated. While making illustrations for literary works the artists had the task to open protagonist's psychology. Working in magazines and comic publications, graphics often spoke on current issues. Ukrainian illustrated postcards of the early XX century are of significant educational, historical and artistic interest. Their publishing and printing, along with books and periodicals should be determined as the integral part of the general cultural process in Ukraine, as the basis for its further development.*

Keywords: *book graphics, an illustration, a postcard, a publishing house, a caricature, a poster.*

Актуальність. Актуальною є потреба поглибленого дослідження творчості прикарпатських графіків у видавничій галузі як невід'ємної складової вітчизняної мистецької спадщини, що містить вагомий пізнавальний і естетичний матеріал для використання і застосування його в сучасній практиці дизайнерів.

Особливий інтерес до мистецтва графіки виник на початку ХХ століття під впливом нового світогляду, сформованого ідеями стилю модерн. Майстри, які визнавали закони цього стилю, ставилися до графіки як до художньої галузі, що має багаті можливості

пластичної мови, здатна активізувати поступ до більшої умовності образних рішень, а також реалізувати жаданий синтез мистецтва й життя. Українська графіка означеної доби демонструє поєднання загальноєвропейських мистецьких тенденцій і національних особливостей художнього процесу.

Постановка проблеми. Початок ХХ століття характеризується впливом європейського мистецтва на творчість прикарпатських митців. Проблема, порушена у статті, полягає у виявленні стилістичних особливостей творчості художників-графіків, які працювали у видавничій галузі на Івано-Франківщині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У монографії Ольги Лагутенко «Українська графіка першої третини ХХ століття» на основі теоретичного та ілюстративного матеріалу розглянуто розвиток книжкової графіки, звернуто увагу на творчість прикарпатських митців (Ярослава Пестрака, Юліана Панькевича, Гната Колцуняка, Осипа Сорохтея). Авторка досліджує проблеми стилю, порівнює роботи українських і європейських митців. Українські філокартисти (М. Забочень, В. Ковтун, С. Полегенький) видали каталог ілюстрованих поштових карток Ярослава Пестрака, де у великому обсязі представлені етнографічні листівки художника. Відомий науковець, історик, член Національної спілки краєзнавців України П. Арсенич у своїх публікаціях описує нелегку долю художника-графіка, уродженця Прикарпаття, Гната Колцуняка. Постаті Осипа Сорохтея присвячені публікації таких відомих дослідників, як О. Ріпка та М. Фіголь. Його життя висвітлювалось у статтях В. Типчук, Д. Горняткевича, І. Ставничого. Творчість Юліана Панькевича проаналізовано у праці Я. Нановського «Юліан Панькевич: Нарис про життя і творчість», а також у публікаціях В. Качкана, І. Сеньківа, І. Драбчука, М. Юрченка.

Мета статті — розкрити творчість провідних художників Прикарпаття у видавничій галузі на зламі ХІХ–ХХ століть, визначити їх творчий внесок у мистецтво української книги.

Зв'язок роботи з важливими науковими або практичними завданнями. Стаття написана у рамках дисертаційного дослідження на тему: «Мистецтво графіки Івано-Франківщини ХХ — початку ХХІ століття: культурологічний аспект» затверджену на вченій раді ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», протокол № 3 від 27 березня 2014 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок ХХ століття — час розквіту книжково-журнальної обкладинки, яка демонструє вплив сецесійного досвіду Європи на українську художню культуру завдяки тогочасним періодичним виданням. В Україні на зламі ХІХ–ХХ століть цей процес супроводжувався активним зростанням національно-культурного руху, поширенням у мистецтві нових ідей символізму і стилю модерн.

Стиль модерн і символізм помітно позначились на українській графіці початку ХХ століття

завдяки їх поширенню через журнали, книжкові видання, мистецтво плаката. Нова стилістика змінила культурну атмосферу великих міст і створила новий контекст, що уможливив розвиток авангардних напрямів [7: 6, 13–14].

У вказаний період на високий якісний рівень піднялось мистецтво оформлення книги та екслібриса, газетної та журнальної графіки, плаката. Тепер образ книги визначала не стільки ілюстрація, скільки обкладинка, ініціали, заставки, шрифт, а то й синтез усіх елементів оздобы. Завдяки художникам-графікам видання — книги, журнали, газети, плакати — отримали художньо-естетичну цілісність, а окремі випуски за своїми мистецькими якостями відповідали кращим взірцям європейської графічної культури [18: 5–6].

Серед художників, які творили в цей період, було багато майстрів, що розрізнялися за творчим стилем. Галицькі митці відомі широкому загалові в усій Україні. Йдеться про роботи Ярослава Пстрака, Осипа Сорохтея, Юліана Панькевича, Гната Колцуняка, творчі здобутки яких стали визначальними для встановлення стандартів західноукраїнської книжкової графіки.

Видатною самобутньою постаттю мистецтва Прикарпаття є Ярослав Пстрак, український живописець і графік, який народився 24 березня 1878 року в містечку Гвіздець теперішнього Коломийського району Івано-Франківської області. Початки художньої освіти майбутній митець одержав у Коломиї, а у 1895–1899 роках навчався у Мюнхенській Академії мистецтв. Вступивши до Академії, Пстрак із запалом поринає у навчання. Після закінчення Академії у 1899 році Я. Пстрак повернувся до Львова, де його знали як портретиста й ілюстратора журналів та гумористично-сатиричних видань. Серед товаришів користувалися успіхом його карикатури і дружні шаржі. На той час художник пробує себе і як портретист, заробляючи цим на прожиття, і як ілюстратор періодичних видань. Він, зокрема, працював ілюстратором у сатирично-гумористичному двотижневику «Комар» (1900–1905), для першого номера якого розробив колонтитул, і майже в кожному випуску виступав з ілюстраціями. Лише в 1900 році він опублікував тут понад тридцять карикатур, рисунків, заставок. Тема цих робіт мала соціально-політичне спрямування; вони відображали реальне життя нижчих прошарків тогочасного суспільства («Процес», «Алегорія», «Даремна надія», «Хлібороб», «Галичина на Паризькій виставці», «До Канади», «Польське поле», «Засідання в галицькому сеймі»). Співпраця в сатиричній пресі стала поштовхом до систематичних натурних зарисовок різних сцен і типажів, які художник робив на вулицях та ринках, в кафе, театрах [14: 10–11].

На Гуцульщині Я. Пстрак не полишав улюбленого жанру — ілюстрації. Він виконував рисунки до журналів, що видавалися в Коломиї, створив колонтитул часопису «Зоря» (1902–1905, 1910), проілюстрував твори Теодора Яницького — «Бабські язики» і Степана Руданського — «Пані і Іван

в дорозі» (1902), «Байда» Володимира Залуквича (1904) [14: 12–13].

У 1907–1908 роках він продовжував творчий досвід у сфері періодики — в гумористично-сатиричному двотижневику «Зеркало», виконавши портрет Антонії Осиповичевої на титульній сторінці та карикатури — «Сеймові вибори», «Робота йде», «Розпни його» [14: 15–16].

Ярослав Пстрак виступав і як ілюстратор книг, зокрема оформив читанку, яку впорядкував західноукраїнський письменник і педагог Антон Крушельницький, ілюстрував повісті Миколи Гоголя, Івана Франка. Більшість цих творів видано у вигляді поштових листівок [5].

У 1907 році Я. Пстрак повертається до Львова. Крім роботи в гумористично-сатиричних журналах, художник виконав ілюстрації до повісті І. Франка «Захар Беркут» — це серія пастелей, в яких живописне вирішення сцен має певне узагальнення. Зацікавлюють ілюстрації Я. Пстрака до повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», окремі з яких переростають у самостійні твори [14: 16].

Чільне місце серед художників поштових карток заслужено посідає Ярослав Пстрак, за оригіналами якого тільки в 1912–1914 роках видавець Г. Гануляк у Львові видав понад 120 листівок, на яких вміщені зображення народних типів і жіночі портрети («Дівчина з квітами», «Лірник», «Літо», «Зимою», «Гуцул з люлькою», «Дівчина в задумі», «Журба», «В саду», «Молодиця», «Виглядає», «Розгнівана», «Косар», «Мати», «Бабуня», «Дідуньо», «Бездомні», «Відпочинок»). Крім майстерності малюнку, листівки вирізняються багатством уважно спостережених етнографічних особливостей і вдалим вибором жіночих характерів [14: 21]. У столітній ювілей Кобзаря, що відзначався у 1914 році, Я. Пстрак створює кольорову листівку з портретом Тараса Шевченка [14: 19].

Роботи художника Ярослава Пстрака вирізняються вишуканою колірною гамою, нюансованими відтінками кольорів. Світло на цих зображеннях завжди спокійне, розсіяне, падаючі тіні м'яко окреслюють контури предметів та силуети людей. Кожен персонаж має свій характер, жестикуляцію, силуетну виразність, як, наприклад, в листівках «Бог предвічний», «Вселення веселися», «Гість в дім — Бог в дім», «Христос Воскрес» [6].

Юліан Панькевич (1863–1933) — обдарований живописець і графік, посідає одне з чільних місць у розвитку українського малярства кінця XIX — початку XX століття в Галичині. Художник народився в селі Усті-Зеленому Рогатинського району Івано-Франківської області. Вчився у Краківській і Віденській академіях мистецтв. Був одним з кращих студентів, отримав грошову нагороду від польського «Товариства красних мистецтв» за конкурсний рисунок голови з античної скульптури. Співзасновник і учасник виставок Товариства Прихильників української літератури і науки у Львові. Художник чимало працював в книжковій графіці, створюючи обкладинки, ілюстрації, заставки, віньєтки.

У 1887 році йому було замовлено кольорову ілюстрацію обкладинки кантати «Іван Гус», створеної Миколою Лисенком на слова поеми Тараса Шевченка «Сретик». Кантата з обкладинкою Ю. Панькевича була видана в Липську та Львові 1888 року. У цій першій відомій нам роботі митця в галузі ілюстрації блискуче виявився талант молодого Ю. Панькевича як графіка, оскільки вона належить не лише до найкращих його графічних творів, а й стала справжнім досягненням мистецтва художнього оформлення книги у тогочасній Галичині [9: 18].

Художник ставився до книжки як до цілісного художнього організму. Ю. Панькевич широко вводив у книжкове оформлення орнаментальні мотиви, поєднуючи нові орнаменти модерну з традиційними гуцульськими [8: 37–38].

Юліан Панькевич виконав декілька ілюстрацій до антології української поезії «Акорди» із застосуванням народних гуцульських мотивів, що передають загальний настрій поезій. Проте невідоме місцезнаходження оригіналів цих ілюстрацій. До нас дійшли репродукції, які засвідчують, що Ю. Панькевич виконав ці малюнки тушшю, вугіллям та пастеллю. Художник підготував ілюстрації до поезій С. Руданського «Гей, бики!», Я. Щоголіва «Бурлаки», а також до поезії В. Кулика «Захожий косар», де зобразив сцену жнив, а також ілюстрацію під назвою «Рибалки». Ці рисунки художник виконав ретельно, тоненькою, ніжною, тремтливою лінією, якою виведені контури поодиноких постатей, предметів чи пейзажу, і лише подекуди для підкреслення пластики зображеного мотиву він посилює тон. Однією з краших в «Акордах» є ілюстрація до вірша Уляни Кравченко «Над Пробоєм Прута», в якій зображено гірський водоспад у сонячний день. В мініатюрках митець зумів з тонкою спостережливістю, в лаконічній художній формі відтворити своєрідний характер окремих жанрових сцен та специфічну красу природи галицької землі.

Виконанням ілюстрацій та оформленням «Акордів» Юліан Панькевич проклав новий шлях подальшого розвитку західноукраїнської книжкової графіки. Як і в малярстві, він шукав оригінальних форм мистецького вислову, нової графічної мови, більш актуальної, суголосної вимогам сучасності, рідної і зрозумілої його співвітчизникам. Незмінною метою художника було надати українській книзі національного характеру і демократичного спрямування.

У 1918 році у Львові вийшла з друку невеличка книжечка Володимира Гнатюка «Баронський син в Америці». До десяти народних казок, зібраних у цьому скромному виданні, надруковано сорок ілюстрацій Ю. Панькевича та двадцять заставок і кінцівок, які обрамлюють текст кожної казки.

Ілюстрації до казок «Чарівний перстень», «Як царевич вирвав царівну у чорта», «Заклята голубка», «Богатир Сухобродзенко Іван та Настя Прекрасна» в збірці В. Гнатюка «Баронський син в Америці» виконані тушшю і пером в ніжній, м'якій тональності.

У цих ілюстраціях з метою поглиблення пластики Ю. Панькевич використав тональні ефекти, досягаючи їх за допомогою згущення коротких штрихів та пунктиру. Рисунок у них такий детальний і виконаний з такою старанністю, що подекуди вони справляють враження гравюр. Щоправда, хоч Панькевич і виявив свій неабиякий хист рисувальника, проте неякісний папір книжечки, виданої у воєнний час, не спроможний відтворити витонченості оригінальної техніки рисунка.

У Національному музеї у Львові зберігається 79 оригінальних рисунків тушшю Юліана Панькевича — ілюстрації і заставки до згаданої збірки казок, які дають вірне уявлення про її художні якості [9: 60]. Загальне враження від ілюстрацій посилює й те, що художник виконав їх правдиво, щиро, від душі. Вони насамперед приваблюють простотою, природністю й реалістичністю художньої мови, погідним, іноді сумовито-задумливим настроєм. В них відобразилась щира любов художника до простого народу, демократична спрямованість його творчості.

Приблизно тоді ж на замовлення В. Гнатюка Ю. Панькевич виконав ілюстрації до збірки народних легенд «Як повстав світ», які планувалось видати окремою книжкою. Вони не були опубліковані і нині зберігаються у фондах Національного музею у Львові [9: 60]. Це титульна сторінка, 50 ілюстрацій до легенд («Чому купці брешуть?», «Звідки взялися тютюн і люлька?», «Чому вільха червона?», «Чому чорт боїться вовка?», «Як дійшли люди до млина?», «Звідки пішли різні вдачі у жінок?», «Звідки взялася черепаха?») та 14 маленьких кінцівок. Як і в попередній збірці, шрифт титульної сторінки вирішено у вигляді кириличної в'язі. У зображенні окремих сцен художник намагався якомога ясніше втілити зміст легенд і бути якнайближче до життєвої правди, сучасності. Персонажі ілюстрацій, переважно українські селяни, зображені на тлі галицького пейзажу, інтер'єрів сільських хат, в атмосфері народного побуту. Ю. Панькевич вдається до фантазії лише там, де цього вимагає своєрідне забарвлення легенди.

Стилістично ці малюнки споріднені з ілюстраціями до збірки «Баронський син в Америці», проте відрізняються технікою виконання. В них вільніша лінія контуру, разом із штрихуванням Ю. Панькевич застосував розмивання туші. Комбінуючи площину розмивки з контуром та штрихом, художник намагався надати роботам пером живописного ефекту, підкреслити в них перспективу, простір і повітряність. Розмитими плямами він тонує сільські хати та будинки містечок, фрагменти кімнат, огорожі, дерева, гори вдалині, одяг селян та міщан. В цих ілюстраціях художник намагався вірно передати типаж, характерні риси селянського побуту, зобразити типові для рідної Галичини пейзажі і водночас передати якнайясніше зміст легенди [9: 60].

Багато часу Ю. Панькевич присвячував книжковій ілюстрації — працював над ілюстраціями до «Слова о полку Ігоревім», виданого в перекладі Василя Шурата, виконав замовлені ілюстрації

до повісті Антона Крушельницького «Рубають ліс» (1922). Відомо, що Крушельницькому дуже сподобалися ці роботи [9: 61–63].

Художник створює також 40 ілюстрацій з заставками до збірки народних голосінь, укладеної В. Гнатюком, а також 20 рисунків до його збірки народних відгадок. Ю. Панькевич вивчав тоді повість Гната Хоткевича «Камінна душа» і, готуючи до неї ілюстрації, виконував зарисовки околиць села Криворівні в Карпатах.

Однак в умовах тогочасної панської Польщі ці роботи не були опубліковані. Нині вони зберігаються у Києві, у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Відомий український радянський літературознавець О. І. Дей у праці «Спілкування митців з народною поезією. Іван Франко та його оточення» [4], в статті «Неопубліковані ілюстрації Юліана Панькевича на фольклорні теми», згадуючи про творчі зв'язки митця з Іваном Франком і Володимиром Гнатюком, вперше дає аналіз і характеристику збірки ілюстрацій до народних загадок, репродукованих у цій книзі [9: 63]. Книга складається з обкладинки та 22 ілюстрацій — 16 пейзажів і 6 заставок та кінцівок. Як слушно підкреслює О. І. Дей у своїй публікації, найкращими з них є ілюстрації-розгадки, серед яких — «Схід сонця», «Сонце на заході», «Місяць у хмарах», «Місяць та зорі», «Сніг, сонце і вода», «Сніг», «Реп'ях», «Дорога», «Млин», «Телеграф». І, хоч не у всіх роботах художникові вдалося влучно висловити свій задум згідно із змістом окремих загадок, все-таки він досяг у них неабиякої майстерності рисунка і єдності стилю.

Тонкою спостережливістю відзначаються мініатюрні кінцівки (предмети-розгадки) «Мак», «Горіхи», «Гриби», «Вишні» і «Ягоди», майстерно виконані і стилістично поєднані з пейзажними ілюстраціями.

Ще більше зусиль і дбайливості в дослідженні народних обрядів та звичаїв доклав Ю. Панькевич під час роботи над ілюстраціями до похоронних голосінь, зібраних В. Гнатюком. Матеріали В. Гнатюка під назвою «Похоронні звичаї й обряди» були надруковані у Львові у 1912 році у XXI й XXII томах «Етнографічного збірника». В них були детально описані похоронні обряди та звичаї населення, яке проживало на території тогочасних Косівського, Надвірнянського та Снятинського повітів. Незважаючи на те, що Ю. Панькевич при створенні цих ілюстрацій мав на меті добитися справжньої побутової достовірності, він намагався зосередити всі сили свого таланту, аби домогтися їх високохудожності. У 39 невеличких ілюстраціях митець відтворив у хронологічній послідовності всі головні епізоди похоронних обрядів і звичаїв карпатських верхівців, передав їх особливу атмосферу, настрої зображених персонажів, а також достовірно змалював побутово-етнографічні сторінки життя гуцулів. Завдяки цьому такі ілюстрації, як «Заводить», «Обвозять кругом хати», «Жмурка», «Позич мені стільчик», «Пораються», «Висіти», «Бука тягнуть»,

«За всі голови», є цінним матеріалом для етнографічних досліджень.

Виразальними засобами, якими Ю. Панькевич так вільно володів, є в цих творах лінія, нерідко уривчастий контур, короткі різноманітні штрихи і пунктир, а також чорна пляма, виведена тушшю густо покладеними штрихами пером, завдяки чому майстер домігся живописних ефектів співвідношенням темних і ясних плям, що густо заповнюють площину ілюстрації. Ці ілюстрації — ще один гідний внесок Ю. Панькевича у розвиток тогочасної книжкової ілюстрації в Галичині.

Талановитим художником серед плеяди митців початку ХХ століття є Гнат Колцуняк (1888–1937), родом із села Яворів Косівського повіту, відомий як мистецтвознавець, художник-орнаменталіст, член етнографічної комісії НТШ. Син учителя, брат письменниці Марії Колцуняк. Закінчив Коломийську гімназію (1908) та архітектурний факультет Львівського політехнічного інституту (1910). Працював у Львові і Коломиї. До 1918 року вивчав етнографію Гуцульщини.

Художник цікавився книжковою і прикладною графікою, проектував стінні розписи, майолікові плитки, театральні декорації, стилізував мотиви українського народного мистецтва в дусі сецесії. Його оригінальні рисунки «Гуцульські мотиви» видавалися як кольорові поштові листівки накладом товариства слухачів політехніки «Основа», видавництвом «Русалка» у Львові, видавничою спілкою українського учительства в Коломиї і користувалися великим попитом [1: 235–236].

Творчості Гната Колцуняка притаманна любов до декоративного орнаментування. Геометричні й рослинні орнаменти стають провідною темою у його книжковій графіці. Так, наприклад, відому його обкладинку до книжки видавництва «Новітня бібліотека» (1912–1913, НМЛ) прикрашає щільно покладений орнаментальний декор, що складається із зображення двох павичів, симетрично розміщених рослинних і спіралеподібних мотивів. Г. Колцуняк наближує свого павича до народного мистецтва. Його малюнок перетворюється на суцільне мереживо, яке уподібнює обкладинку до коштовного виробу. На книжковому оформленні позначився досвід художника, отриманий завдяки його роботі в інших мистецьких галузях — у кераміці, в театральній декорації, ужитковій графіці [8: 33].

У березні 1912 року товариство «Видавнича Спілка Українського Учительства» в Коломиї започаткувало видання серії (40 видів) «светкових карток» з гуцульськими мотивами з написом «Христос Воскрес» авторства молодого художника-етнографа Гната Колцуняка. Художник оформляв обкладинки творів Івана Франка — «Мойсей», Леся Мартовича — «Народна ноша», Михайла Яцкова — «Смерть бога» та інших відомих письменників-краян. Гнат Колцуняк створив листівки за мотивами гуцульських розписів на декоративно-ужиткових предметах, привернувши увагу до деталей, символічних елементів, поєднання кольорів, завдяки чому його

листівки дихають автентичністю традиційної творчості горян [6].

До плеяди видатних художників того часу належав і Осип Сорохтей (1890–1941), мистецька спадщина якого є вагомим вкладом у скарбницю українського образотворчого мистецтва. Народився митець в селі Баранчиці Самбірського повіту на Львівщині. З часом Родина Сорохтеїв переїхала на постійне місце проживання до міста Станіслава [16: 5]. Істотний вплив на формування творчої позиції художника мали знайомства з такими видатними діячами мистецтва та культури, як М. Гаврилко, М. Голубець, О. Кульчицька, М. Черемшина та інші. Студіював у Краківській Академії Мистецтв (1911–14 рр. і 1919–20 рр.), намагався знайти власну манеру, яка базувалася на отриманих знаннях від талановитих педагогів — Ю. Панкевича, В. Вейсса, С. Дембицького та інших. Фахова освіта в Академії мистецтв вплинула на формування професіоналізму художника і допомогла у визначенні основних жанрів творчості, форми, манери, стильового спрямування.

Художник мав нагоду вправлятися в рисуванні, і цей досвід приніс чимало гострих шаржових і карикатурних робіт. Згідно з каталогом Осипа Сорохтея, виданим 1986 року, загальна кількість графічних робіт становить 1069 одиниць, — це повні експресії графічні портрети (Т. Шевченка, І. Котляревського, Є. Гребінки, М. Менцінського, автопортрети), численні карикатури стрільців і старшин УСС, учителів, церковних, культурних і громадських діячів (єпископа Г. Хомишина, І. Франка, М. Черемшини, М. Руданського, О. Новаківського, С. Крушельницької, С. Людкевича, В. Барвінського, І. Боберського), ілюстрації до книги «Життя й пригоди Цяпки Скоропада» А. Тото-Долото (1926).

Захоплення мистецтвом у молодого Осипа Сорохтея було настільки великим, що він власноруч ілюстрував рукописний молодіжний літературно-художній журнал «Зірка», який з 1909 року випускався у місті Станіславі [10].

За свідченнями сучасників, «Сорохтей імпровізував у карикатурі <...>, був дуже вибагливий щодо техніки, кожна його карикатура була м'яко трактована, мала в собі щось із акварелі <...>» [3: 539].

Образи видатних людей минулого художник трактує із сучасних позицій. У багатьох портретах бачимо певний елемент дружнього шаржу і дещо гротескної форми. Тут гротеск іде в парі з глибоким філософським змістом. Осип Сорохтей захоплювався карикатурою, часто друкуючи такі твори у сатиричних газетах і журналах, завдяки чому прославився як здібний карикатурист.

Бажання працювати в карикатурі виникло у лавах УСС, де художник особисто познайомився з людьми, які володіли особливим сатиричним даром. Хоча (за спогадами самого О. Сорохтея) він ще замолоду захоплювався японським мистецтвом, яке видавалося йому синтезом форми та лінії, вражало лаконічністю засобів [13].

1911 рік ознаменував вступ здібного Осипа до Краківської Академії мистецтв на реорганізований графічний курс до класу видатного живописця і графіка Юзефа Панкевича. Беручи участь у студентських виставках, Сорохтей відзначається багатьма похвалами за успіхи. «Серед колег-початківців, — як зауважує мистецтвознавець, дослідниця творчості митця О. Ріпко, його вирізняє — пошук власної гострої манери, спонуканий вразливістю натури і силою темпераменту, а також зрілістю критичного розуму».

У Кракові молодий художник знайомиться із мюнхенським сатиричним щотижневиком «*Simplicissimus*», на шпальтах якого виступають молоді художники Німеччини (серія рисунків вугіллям «Картини злиднів» К. Кольвіц 1909–1911 рр., карикатури Е. Барлаха 1907–1908 рр.). Гострота пластичного узагальнення сатиричних рисунків, що підкреслювала саркастичну злободенність, була близькою О. Сорохтею. Як зазначають дослідники М. Фіголь, О. Ріпко, окремі ранні його карикатури стилістично споріднені із надрукованими в «*Simplicissimus*» [11; 17].

З 1925 року Осип Сорохтей починає активно друкуватися в Станіславському сатирично-гумористичному журналі «Зиз», де протягом року вміщує карикатури на Т. Шевченка, О. Назарука, Ю. Гірняка, доктора Л. Бачинського, професора І. Боберського, Г. Коссака. У 1926 році журнал «Зиз» друкує ще декілька гротескних портретів О. Сорохтея: «О. Новаківський у візантійському стилі», «Директор Музичного інституту композитор В. Барвінський», «Визначний довголітній співробітник «Зиза» Орест Ордак» та інші. Художник був палким патріотом та оспівувачем життя українського народу, зазначаючи при цьому, що «національний колорит не в дзьобані і не в сердаку. То чудові речі, але вони про свято. А мене цікавить будень. Нині в буднях більше національного колориту, бо... передусім ними живуть люди, котрі всі разом і є той народ, до котрого ми, митці, так любимо апелювати» [12: 144].

У 1926 році художник публікує карикатуру на директора польської гімназії (де тоді сам працював), який переслідував селянських дітей. Карикатура була влучною та виразною, за що художник-педагог О. Сорохтей був позбавлений права викладати в Станіславі. «За клопотанням» цього ж директора його переводять до гімназії міста Снятина вчителем рисунку, де він працює у період з 1926 по 1928 роки.

У 1916 році О. Сорохтеєм, ймовірно, була започаткована серія класичних портретів військової старшини. Свідченням цього є кілька виразних робіт з однаковою манерою зображення — «Портрет полковника УСС Вариводи», «Портрет капітана крайової оборони Лесняка» та інші. Ці твори знаходимо в оформленні стрілецького календаря-альманаху за 1917 рік. Послужний список польових командирів викликає захоплення. Це були справжні герої свого часу. Із захопленням і повагою ставився до них і Осип Сорохтей, адже ці портрети чи не єдині, які автор виконав у класичній манері. Рисунки

не були підписані автором, як і більшість його творів, які ілюстрували сторінки періодичних видань УСС. Повернуті в анфас поясні зображення стрілецьких командирів вирізняються стриманістю та врівноваженістю. Очевидно, моделі спеціально позували Сорохтею. Лінії олівця в рисунках чіткі та вивірені. Через класичну постановку натури портрети виглядають надто статичними, хоча виконані фахово. Вражає динамікою виконаний у традиціях української сатиричної графіки твір «Усусуси», опублікований в щотижневому «Назустріч».

Роботи Осипа Сорохтея різко контрастують на загальному тлі стрілецької художньої творчості. У них присутній характер, своєрідна стилістика, експресія, внутрішня вибухова енергія. Микола Голубець свого часу дав високу оцінку сатиричним творам О. Сорохтея: «<...> Завважаю й підкреслюю, що Сорохтей не творив своїх карикатур *ad usum* (для вжитку) проминаючої актуальності. Він творив їх незалежно, так би сказати, від простору й часу й тому низка його карикатур буде колись документарним матеріалом для пізнання внутрішнього обличчя цілого ряду наших сучасників» [2].

Найцікавіші фрагменти стрілецьких листів, описи політичних подій, смішні історії з життя стрілецтва, телеграми, цікаві новинки і навіть стрілецькі шаради друкувалися спеціальними рубриками на сторінках рукописних журналів «Самопал» і «Самохотник».

Після завершення навчання, художник повертається у рідне місто, занурюється у мистецьке життя Галичини: присвячує себе освітянській діяльності, викладаючи у Станіславській українській гімназії; редагує молодіжний часопис «Дружнє слово»; плідно творчо працює; згодом бере участь у діяльності АНУМ; часто відвідує Львів, співпрацюючи із сатиричним журналом «Комар» [15].

Висновки. Графіки Прикарпаття кінця XIX — початку XX століття були палкими прихильниками ідеї відродження української національної культури. Митці насамперед прагнули до реалізму, правдивого відтворення натури. Поряд з реалістичним напрямком, у Західній Європі поширюються авангардистські течії, що мали вплив на творчість українських художників, збагачуючи її в формальному відношенні. Проте, більшість митців в Галичині дотримувалися реалістичного напрямку, задаючись метою працювати над темами з життя і побуту рідного народу, звичаїв, традицій, всебічно відображали красу карпатської природи, зверталися до гуцульської тематики. Переважали портретний, побутовий, історичний та пейзажний жанри, релігійна та суспільно-політична тематика. В роботі над ілюстраціями до літературних творів художники ставили перед собою завдання розкриття психології головного героя. Переводячи літературні образи в образотворчу форму, митці не йшли пасивно за автором, а виявляли своє ставлення до тієї чи іншої дійової особи, розвиваючи і поглиблюючи задум письменника. Працюючи в журналах і гумористичних виданнях, графіки часто виступали на злободенні теми.

Значний пізнавальний, історичний і художній інтерес становлять українські ілюстровані листівки початку XX століття. Їх видання і тиражування поряд з книгами і періодикою слід визнати складовою частиною загальнокультурного процесу в Україні, основою його подальшого розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у напрямку розширення хронологічних рамок, адже це дозволить дослідити роль представників наступної мистецької генерації прикарпатських графіків у видавничій галузі України.

Література:

1. Арсенич П. І. Уродженці Прикарпаття — дійсні та звичайні члени НТШ (1873–1989) / П. І. Арсенич // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. — 2009. — № 3(7) — С. 235–236.
2. Голубець М. Проблеми сучасного мистецтва (Відчит на VIII Виставі АНУМ-у дня 29.IX. ц. р.) / М. Голубець // Новий Час. — 1936. — Ч. 12 (4 грудня). — С. 5–8.
3. Горняткевич Д. Станіславівські образотворчі мистці / Дам'ян Горняткевич // Альманах Станіславівської землі. — Нью-Йорк — Торонто — Мюнхен, 1975. — С. 536–543.
4. Дей О. І. Спілкування митців з народною поезією: Іван Франко та його оточення / О. І. Дей; Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. — Київ: Наукова думка, 1981. — 334 с.: іл.
5. Забочень М., Полегенький С. Каталог ілюстрованих поштових карток Ярослава Пстрака, виданих за життя художника у 1904–1914 роках / М. Забочень, С. Полегенький; [передм. Є. Пшеничного]. — Дрогобич: Дрогобицький колекціонер, 1994. — ЧЧ. 8–9. — 68 с.
6. Лаврук Н. К. Українські листівки до свят початку XX століття: мистецтвознавчий огляд [Електронний ресурс] / Н. К. Лаврук. — Режим доступу: <http://univerua.gov.ua/VNS2-2011/Lavruk%20N.%20K.pdf>.
7. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини XX століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора мистецтвознавства: спец. 17. 00. 05 «Образотворче мистецтво» / Лагутенко О. А. — К., 2008. — 36 с.
8. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини XX століття / О. А. Лагутенко. — К.: Грані-Т, 2006. — 240 с.
9. Нановський Я. Й. Юліан Панькевич: Нарис про життя і творчість / Я. Й. Нановський. — К.: Мистецтво, 1986. — 80 с.: іл.
10. Ріпко О. У пошуках страченого минулого: Ретроспектива мистецької культури Львова XX ст. / Олена Ріпко. — Львів: Каменяр, 1995. — 286 с.
11. Ріпко О. Хресна дорога Осипа Сорохтея / О. Ріпко; [упор. Благодійний фонд підтримки та розвитку культурно-мистецьких ініціатив «Руст»] // Осип Сорохтей. — Львів, 2008. — С. 5–22.
12. Сорохтей Х.-М. Що відкрилося у серці / Х.-М. Сорохтей // Дзвін. — 1996. — № 5–6. — С. 129–140.
13. Ставничий І. Маляр і карикатурист — О. Р. Сорохтей / Іван Ставничий // Альманах Станіславівської землі. — Нью-Йорк — Торонто — Мюнхен, 1975. — С. 544–545.
14. Творчість Ярослава Пстрака у поштовій листівці: Альбом-каталог / [Упоряд. В. Ковтун, С. Полегенький]. — Коломия: Вік, 2003. — 108 с.
15. Типчук В. Ремінісценції європейських авангардних течій у творчості станіславських художників міжвоєнного двадцятиліття [Електронний ресурс] / В. Типчук. — Режим доступу: <http://art-kipdm.if.ua/2013/10/09/1052/>.
16. Фіголь М. П. Виставка творів художника-карикатуриста Осипа Йосафатовича Сорохтея, присвячена 80-річчю з дня народження: Проспект / М. П. Фіголь. — Івано-Франківськ: Облдрукарня, 1971. — 19 с.: іл.
17. Фіголь М. П. Політична сатира в українському мистецтві кінця XIX — початку XX століття [Текст]: короткий нарис / М. П. Фіголь. — К.: Мистецтво, 1974. — 55 с.: іл.
18. Яців Р. М. Львівська графіка: 1945–1990 традиції та новаторство / Р. М. Яців. — К.: Наукова думка, 1992. — 119 с.: іл.